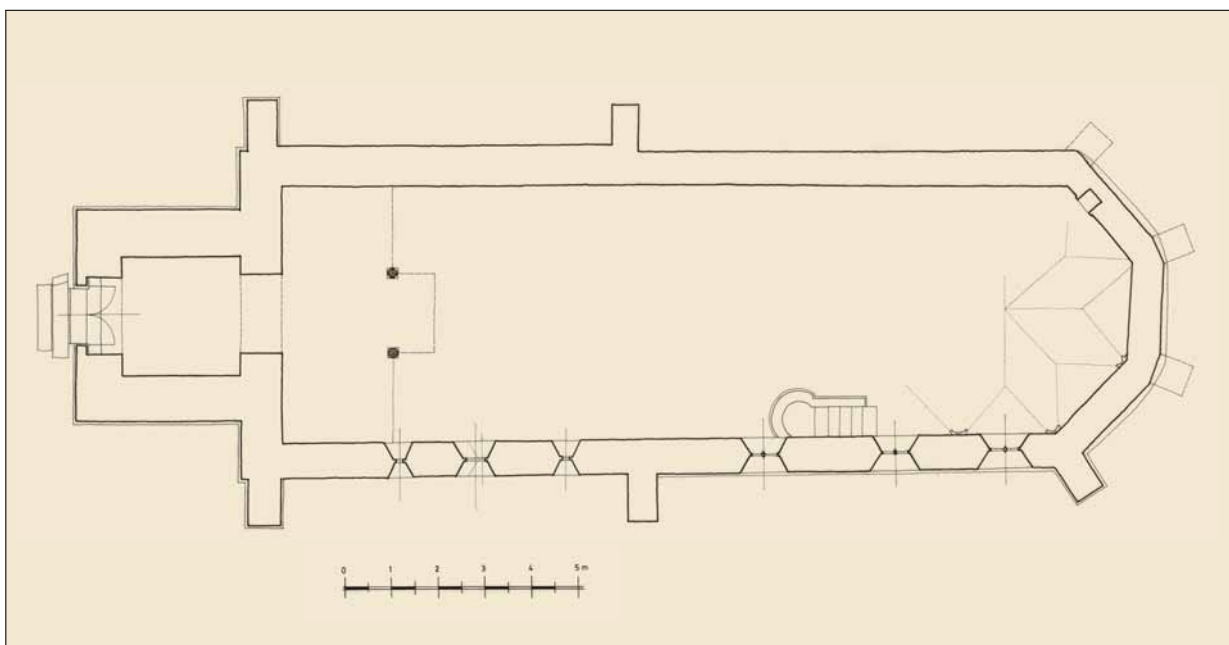

Nagygéc, volt református templom

Géc írásos múltja éppen 730 évre vezethető vissza: 1280-ban említik a magát a faluról Gécinek nevezett Simon fia Miklóst, aki a határ túlsó oldalán fekvő Petét (Petea) tartotta zálogban. Néhány évtizeddel később az idevaló Ábrahám, Szatmár megye egyik szolgabírája, s nem véletlen, hogy ez időben néhányszor a megye is itt tartotta üléseit. A pápai tizedjegyzékek szerint az erdélyi püspökség ugocsai főesperessége alá tartozó egyházának Miklós papja 1332-ben 4, 1333-ban 2, 1336-ban 6 garas pápai tizedet fizetett, tehát a falu az átlagos méretű szatmári falvak közé tartozott. Egy 1339. évi birtokosztás alkalmával megnevezik a templom titulását: eszerint Géc templomát az egyik apostolfejedelem, Szent Péter tiszteletére szentelték. A géci nemesek a XV. század elején kihaltak, birtokaikat a Csákiak, Daraiak, Piliskeiek örökölték meg, bizonyára a beházasodások következtében.¹ Közülük kerültek ki a géci templom XV. századi végi bővítői is. Nagygéc község református temploma az 1970.

évi árvíz óta üresen álló, funkcióját veszített, elhagyott épület. 1986–1987-ben Németh Péter vezetésével régészeti és műemléki kutatást végeztek a templomban abból a célból, vajon áttelepíthető-e a nyíregyházi Sóstói Múzeumfaluba az épület, értékeinek veszélyeztetése nélkül? Politikai nyomásra azonban ez az idea elvetélt.²

A géci, Szent Péter tiszteletére dedikált templom a XIII. század második felében – közelebb a századfordulóhoz – épült. Ebből a téglából rakott hajó falai maradtak fenn mára, melyek közül a délit három félköríves záródású, keskeny résablak töri át. Az északi oldalhoz sekrestye csatlakozott, ennek ajtaját a templom XV. századi bővítéskor befalazták, s az elbontott sekrestye alapfalai által határolt területet csontkamrának (*ossarium*) használták. A templom bejárata a nyugati oldalon volt, Henszlmann Imre leírásából tudjuk, hogy félköríves záródású volt, többszörösen tagolt idomtégglákból rakva. 1896-ban a ma is álló, háromszintes, zömök, gúlisasakos torony emelése-

1. A templom alaprajza

2. A templom déli homlokzata

kor a bejárat bővítésével tüntették el a román kori kaput. A géci első templom szentélyzáródását nem ismerjük, ezt a gótikus bővítéskor az alapokig kiszedték, s a templomba történő temetkezésekkel lehetetlenné tették annak régészeti módszerekkel történő kikövetkeztetését. A templomépületet kívülről eredetileg nem vakolták, így szépen érvényesült a hosszú, lapos téglákból rakott falszövet, amelyben itt-ott mázas téglák is láthatók. A belsőt erősen meszes, aprókavicsos durva vakolattal takarták. A XV. század végén vagy az 1500-as évek elején került sor a templom keleti irányú bővítésére. Ekkor a román kori szentélyt elbontották, diadalívét lefaragták, s a hajót eredeti szélességének megtartásával meghosszabbították. Az így kialakított teremtemplom mindkét külső oldalán a régi és az új (tehát a román kori és a késő gótikus) falak csatlakozását háromosztású támpillérel takarták, ugyanakkor a román kori templom támpilléreit elbontották. A déli oldalon három mérműves, csúcsíves ablakkal áttört falszakasz csatlakozik a román kori hajóhoz. Az ablakok egyszerű, halhólyag motívumos kőrácsait a barokk korban kitördelték, s az ablakbéllet záródását is félkörívesre alakították. A nyolcszög három oldalával záródó szentély négy sarkának támpillérei közül ma csak egy áll, a többi a XVIII–XIX. században lefaragták. Az északi oldalon épített új sekrestyét is elbontották a reformáció idején, az odavezető, kőből faragott, körtetagozatos számárhátívben záródó sekrestyeajtót befalazták.

A hajó román kori részének mennyezete síkfedéses volt, a gótikus bővítést eredetileg hálóboltozat fedte, melynek faragott kőből készült bordaindításai a szentélyben még láthatók. A déli oldalon a falban szegmensíves záródású ülőfülkét alakítottak ki a földesúri család számára. A szentély északkeleti zárófalába kora reneszánsz, fogsordíszes szentségtartó fülkét építettek be. Nyílása pálcátagozatos keretezésű, lent háromszögű lapos gyámmal, amelyen a kerettagozatok folytatódnak. A gótikus belsőt csontszínű meszes vakolattal borították.

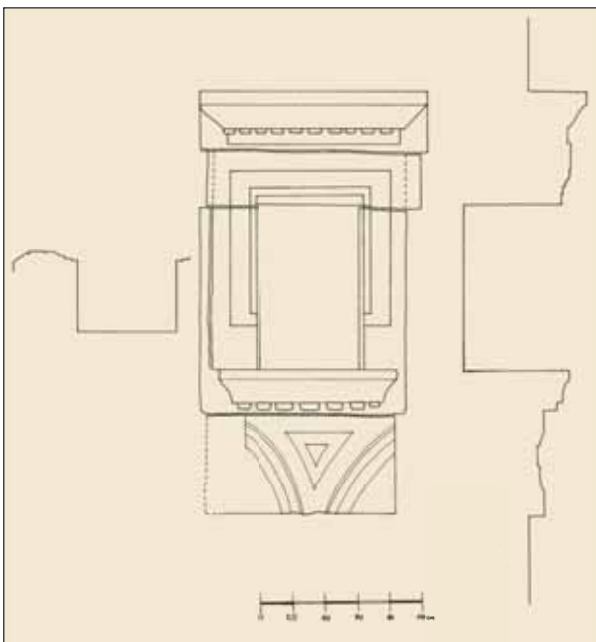
A két gótikus ablak közötti szószekeket a XVIII. században építették téglából, illetve gótikus faragott kővekből (talán az egykori karzattartó oszlopok lábazatából?).³

N. P.

Az épület első periódusának részleteiből a hajó déli falának ablakai maradtak csak meg. A két szélső, azonos magasságban elhelyezkedő nyílás vékony, félköríves lezárással és rézsús bélletű. A középső, felül kosár-, vagy szegmensívvel záródó ablak széltében és lefelé is nagyobb. Mai formájában minden bizonnyal újkori kialakítás, de záradékának nagyjából a közepén némi törés érzékelhető ívében, ami arra utal, hogy a másik két nyíláshoz hasonló, rézsús ablakból alakították át, s az eredeti ablak a mainak a jobb felén helyezkedett el.⁴ Az 1864-ben a helyszínen járt Heszlmann Imrétől és Römer Flóristól rendelkezünk még némi információval e korai templom lábazati kiala-

kításáról, illetve nyugati bejáratáról is, melyek ma már nincsenek meg.⁵ A lábazat párkányát Rómer vázolta fel jegyzetfüzetében: az alul derékszögű beugrásból, fölötté félpálcátagnál álló profil mellé azt is odaírta, hogy téglából készült.⁶ A félköríves nyílású és archivoltú, bélletes nyugati kapu szintén téglapítmény volt, és felül háromszögű oromzat zárta le. Béléte két derékszögű beugrásból, bennük egy-egy háromnegyedoszlopból állt, melyek Rómer profilrajza alapján bizonyosan nem monolit oszlopok voltak.⁷

A hajóhoz később hozzáépült szentély szerkezeti elemei jobbra faragott kőből készültek. Lábazati párkányáról már volt szó, főpárkánya barokk formát mutat. Egyetlen, délkeleti sarkán fennmaradt, kétosztatú támpillérén kőből faragott fedlapja és vízvetője is láthatók, melyeken a profil már nem vehető ki. Rómer azonban ezek közül is lerajzolt egyet, ami a szokványos, rézsűbe metszett félhomorlatot mutatja.⁸ A szentély déli falán három azonosan kialakított és azonos elhelyezkedésű, rézsűs bélletű, csúcsíves nyílású ablak látható. A kétosztatú ablakok záradékában fennmaradtak a mérművek, osztója azonban egyiknek sincs már meg. A középső és a nyugatra eső ablak kőrácsa azonos, a félköríves nyíláslezárások felett két, egymásnak támaszkodó mandulaforma jelenik meg. A keleti ablakban itt összeboruló halhólyagpár látható. A mérműveket nem gazdagították orrtagokkal. A bélletek rétegekövei sehol nem adják ki a teljes falvastagságot, hanem kívül-belül téglával kipótolták. Valószínűleg ezzel függ össze az a jelenség is, hogy az ablak-

3. A szentségház felmérése

bélletek két szélén falelválások láthatók, és az ablakzáródékok felett attól független téglathidálások jelennek meg.⁹ Mindez arra utal, hogy az ablakkereteket valószínűleg az építkezés egy későbbi fázisában, utólag helyezték el a falban.¹⁰

A hajóban középkori részlet nem látható. A szentély belsejében, az északi falon előkerült a nyomott számárhátívvel záródó sekrestyeajtó. Keretének laposan kidolgo-

4. Boltindítás a szentély záradékfalának déli sarkában

zott profilja befelé vékony, rézsűs lemeztagnál, félpálcátagnál, a falsíkkal párhuzamos újabb lemeztagnál és nyújtott negyedhomorlatból áll. A profil alul merőlegesen befordul a nyílás felé, a számárhátív csúcsát egy vízszintes félpálcaszakasz metszi át. A szentély északkeleti falán reneszánsz szentségfülke látható. Alul íves oldalú, háromszögű konzolra támaszkodik, melynek a szélén

profilozás fut körbe. E felett vízszintes, fogrovatból és szímatagból álló profilú párkányra ül rá a fülkekeret. A keret profilja kímatagból és lemeztagból áll, s alul merőlegesen befordul a nyílás felé. A szerkezetet fent újabb vízszintes párkány zárja le, két negyedhomorlat közt fogrovatból álló profillal. A szentély déli falán, a keletre eső ablak alatt szegmensíves lezárású, falazott ülőfülke mélyed a falba. A boltozattól négy indításnak maradt fenn az alsó szakasza. Valamennyi két-, egyszer hornyolt profilú bordából áll, melyek alsó része meglehetősen különös, részben a fecskéfarkas boltindításra visszavezethető for-

5. Boltindítás a szentély déli falán

mát mutat. A két keleti sarokban lévő indítás azonos kialakítású, a falból visszametszéssel kiváló bordaorrlemek egy rövid szakaszon egymás mellett párhuzamosan futnak felfelé, majd anélkül, hogy átmetsződnének egymáson, kétszer megtörő vonalban szétválva folytatódnak tovább. A déli falon lévő indítás ettől csak annyiban különbözik, hogy a bordák itt átmetsződnék egymáson, és ez alatt hosszabb szakaszon futnak lefelé párhuzamosan, mint a záradéksarkoknál. A délkeleti sarokban három, visszametszéssel induló orrlemezt látunk egymás mellett, majd a középső rövid szakasz után kettéválik és beleolvad a két szélső bordába. Az indítások elhelyezkedése alapján a szentély boltozata eredetileg háromszakaszos volt, a bordák számából pedig egyértelmű, hogy a keresztboltozatnál bonyolultabb formával, majdnem bizonyosan hálóboltozattal kell számolnunk.¹¹

A templom első periódusának a keltezése a formák alapján – s itt leginkább még a kapu jön szóba – csak tágabb határok közt adható meg. Típusát, melyre legalábbis oszlopok nélkül számos példát találni Szatmárbán (ld. pl. Csaroda, Csengersima, Gacsály, Gyügye, Vetés, Zajta), a XIII. század második felére, a XIV. század első felére szokás datálni. Nem csúcsívvel, hanem félkörívvel lezárt nyílása e perióduson belül inkább a román korhoz köti a nagygéci kaput, de talán nem a legkorábbi évtizedekre. Azt sem zárhatjuk ki azonban, hogy építése már átcsúszott a 14. század elejére. A késő gótikus szentély részletmegoldásai mind ugyanabból a korszakból származnak. A teljesen orrtag nélküli, halhólyagformát is felhasználó mérművek 1500 körül és az azt követő évtizedekben mutathatók ki a magyarországi építészetben.¹² A fecskéfarkas boltindítás ugyan az 1480-as években már megjelent, de a Nagygécen látható, ennek félreértéséből keletkezett, provinciális ízű formák aligha készülhettek a századforduló előtt.¹³ Ha az 1490-es évek vége elvileg szintén nem zárható ki, sokkal inkább a XVI. század első két-három évtizedére mutatnak a szentélyben feltűnő reneszánsz formák is: a sekrestyeajtó keretprofilja és a szentségfülke.¹⁴

A XVI. század első harmadában bekövetkezett építkezés patrónusának vagy patrónusainak a meghatározásához nem ismert elegendő adat. Habár a XV. században a falu birtokosai közt kimutathatók a Becskiek, a Csákiak, a Daraiak vagy a Drágfiak is, a XVI. század közepén a településnek már Becski István az egyedüli tulajdonosa.¹⁵

P. Sz.

A fényképeket Mudrák Attila készítette, a rajz őrzési helye: KÖH Tervtár, ltsz.: 37009 (1.).

6. Boltindítás a szentély délkeleti sarkában

JEGYZETEK

- ¹ A történeti adatokat ld.: NÉMETH 2008. 94–96.
- ² Ld. *A múlt emlékei* 1989. c. kötet 5. oldalán olvasható ajánlását.
- ³ A régészeti és a műemléki kutatás képei a fenti kötetben (3–16. kép), s ugyanott olvasható NÉMETH PÉTER: A nagygyéci református templom ismertetése című előzetes beszámolója, 35–36.
- ⁴ Erre utalhat az is, hogy a mai ablak függőleges tengelye a két szélsőhöz képest nem teljesen középen helyezkedik el, de ha jobb béléteből kiindulva a feltételezett eredetit kiegészítjük, annak tengelye éppen a szélsők közti táv felére fog esni. Megjegyzendő mindenesetre, hogy az erősen fugázott falszövetben a nyílás megnagyobbításának jelei jelenleg nemigen érzékelhetők.
- ⁵ A kapu akkor tűnt el, amikor 1896-ban a templom nyugati homlokzatához tornyot építettek. Az építkezéshez a település a MOB támogatását is igyekezett elnyerni, de Sztelho Ottó véleménye alapján a MOB a torony építést nem támogatta, bár nem is kifogásolta: „a többszörösen átépített templom műemléki jelleggel többé nem bír s a hitközség által a templom elé tervezett torony felépítése – ámbar az épület csinosítása céljából ezen építkezés nem indokolt – művészeti szempontból rajta rontani nem fog.” Ld.: KÖH Tudományos Irattár, MOB-iratok, 1895/87., 102., 199., 205.
- ⁶ KÖH Tudományos Irattár, Rómer-jegyzőkönyvek, XV. 126. Noha Rómer nem jelölte, hogy a párkányt a hajóról, vagy a templom jóval későbbi szentélyéről rajzolta-e le, azért köthetjük inkább az előbbihez, mert a szentélyen – ellentétben a hajóval – ma is megvan a lábazati párkány. Ez két, visszaugratott téglasorból áll.
- ⁷ KÖH Tudományos Irattár, Rómer-jegyzőkönyvek, XV. 126–127.; HENSZLMANN 1864. 146.
- ⁸ KÖH Tudományos Irattár, Rómer-jegyzőkönyvek, XV. 126.
- ⁹ A falelválás mindhárom ablaknál egyértelmű, az áthidalás a középső ablak felett világosan látható, a keletinél a vakolat miatt csak a nyugati indítása vehető ki, a nyugatinál pedig vakolat fedi a felületet.
- ¹⁰ Ld. ugyanezt az eljárást Szatmárban Nagyszekeres, Szamosbecs és Túrricse református templomainál is.
- ¹¹ A bordák valamelyest érzékelhető irányja alapján nem kizárt, hogy a legegyszerűbb hálóboltozat fedte a szentélyt, amely Magyarországon a pozsonyi vár kaputornyának átjárójában jelent meg legkorábban, ld.: FIALA 1969. 25–28., VII/2. kép.
- ¹² PAPP 2005. 91., 134–135.
- ¹³ PAPP 2005. 88–89. – a forma előtörténetére uo., 93–97.
- ¹⁴ Évszámous reneszánsz szentségházaink mind a 16. századból valók. A nagygyéci kizárólag reneszánsz formákat mutat, vö. MIKÓ 2005. 205–208.
- ¹⁵ CSÁNKI I.: 491–494.; MAKSAY 1990. II.: 733.